

Çocuk Edebiyatında Antropomorfist Tutum: “Leyla Fonten’den Öyküler”de Hayvanların İnsanlaştırılması ve Toplumsal Cinsiyetlendirilmesi

Ürün Şen Sönmez*

Öz

Karakter olarak hayvanlar, en çok çocuk edebiyatı ürünlerinde yer alırlar. Fabllardan ve masallardan, bugünün çağdaş çocuk edebiyatı verimlerine kadar hayvanlar, çocuklarda istendik davranışlar oluşturma amacı için karakterize edilmektedir. Hayvanların çocuk edebiyatında sıkça karakterize edilmesi çoğunlukla çocukların onlarla kolay özdeşim kurabildiği ve olumsuz duygu, davranış ve sıfatların hayvanlara atfedilmesinin daha sonra da bu olumsuzlukların ya olumlu duygu, davranış ve tutumlara dönüşmesinin ya da cezalandırılmasının, söz konusu olumsuzlukları bir insan üzerinden anlatmaya kıyasla daha doğru veya zararsız olduğu savına dayanmaktadır. Temelleri antropomorfist düşünce ve dünya algısına dayanan bu bakış açısıyla kurgulanan metinlerde hayvanlar insanlaştırılır ve bu insanlaştırmanın bir parçası olarak çoğunlukla toplumsal cinsiyetlendirilir. Böylelikle çocuk, varlığının ilk yıllarında hayvanı kendi doğası içinde, özsel varlığıyla değil insanlaştırılmış bir varlık olarak tanıır. İnsanlaştırılmış hayvanlar doğal ya da gerçek değildir; yapay ve üretilmiştir. Üretim sürecini, insanın doğanın ve dolayısıyla hayvanın da hâkimi ve muktediri olduğu fikri şekillendirmiştir. Bu yolla oluşturulan metinler, çocukların doğaya ve hayvanlara saygılı bir tutum geliştirmelerini sağlamak yerine, insanın doğanın tek hâkimi olduğunu olağanlıkla kabul eden tutumu benimsemesine sebep olabilir. Bu tutumun çocuk edebiyatı ürünleri ile açık veya örtük biçimde

* İstanbul Arel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

urunsonmez@arel.edu.tr

Makalenin gönderim tarihi: 15.11.2019. Makalenin kabul tarihi: 14.01.2020

benimsetilmesi, insanın sebep olduğu ekolojik tahribatın devam ettirilmesine yönelik davranışların tekrarlanmasına ve çocukların dünyayı muktedirin gözünden tanınmasına sebep olma tehlikesi taşımaktadır. Çocuk edebiyatı mutlaka bir sorumluluk taşıyacaksa, metnin iletilsinin yalnız çocuklarda istendik davranışlar yaratmaya değil, çocukların doğaya, hayvanlara, ekolojik dengeye saygılı ve onlarla ilişkisini muktedir olarak kurmadığı bir gerekliliğe de odaklanmalıdır. Bu sebeple çocuk edebiyatı ürünlerinde antropomorfist bir tutumla insanlaştırılarak karakterize edilen hayvanların incelenmesi, tartışılması ve zamanla hayvanların doğal gerçeklikleri ile kurgulandıkları yapıtların üretilmesine katkıda bulunulması gerekmektedir. Bu çalışmada Tülin Kozikoğlu tarafından kaleme alınan “Leyla Fonten’den Öyküler” adıyla yayımlanan serideki dokuz çocuk kitabı ele alınmış ve incelenmiştir. Bu metinlerin seçilmesinde, hayvanların insanlaştırılması sürecinde kendilerine atfedilen sıfatların ve cinsiyeti açıkça belli eden adların kullanılmış olması etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: antropomorfizm, çocuk edebiyatı, hayvan, insanlaştırma, Leyla Fonten’den Öyküler

An Anthropomorphist Attitude in Children’s Literature: Humanisation and Genderization of Animals in “Leyla Fonten’s Stories”

Abstract

Animals as characters are mostly used in children’s literature. From fables and tales to stories in contemporary children’s literature, animals are characterized to create desired behavior in children. The reason for the use of the characterization of animals is often associated with children’s ability to easily identify with animals, as well as with the assumption that it is more appropriate or less harmful to attribute negative emotions, behaviors and qualities to animals, and to punish animals so as to correct such negative situations. In these texts that are formulated based on an anthropomorphist perspective, animals are humanized and, consequently, as a part of this are also gendered. For this reason, children come to know the animal as a humanized being, rather than as an entity on its own. The processing of the humanization of the animal is shaped by the idea that the human is the ruler of nature and of the animal. Such texts written from an anthropomorphist perspective can lead to children embracing the idea that

the human is the one and only ruler of nature. Instead of ensuring the development of a respectful attitude towards nature and animals, the normalisation of a ruler's perspective by the child may also lead to the acquisition of behavior that can lead to ecological destruction. This is why children's literature has a responsibility to not only create desired behavior, but also to focus on a respectful attitude towards nature, animals, and ecological balance. As a consequence, children's literature has to take on a critical perspective towards the anthropomorphist approach. From this critical perspective, this study examines nine books of Leyla Fonten's Stories. These books have been chosen so as to exemplify the humanisation and gendering of animals in the stories.

Key Words: anthropomorphism, children's literature, animal, humanisation, Leyla Fonten's Stories.

Giriş ya da Hayvanın Düşünsel ve Edebi Temsilinin Değişen ve Sabit Kalan Yanları

Ekoeleştirisinin bir kuram olarak ortaya çıkması ile birlikte, edebiyatta ve dolayısıyla çocuk kitaplarında hayvanların temsili ile ilgili araştırma ve tartışmalara da yeni bir boyut eklenmiştir. Bu yenilik, hayvanın antropomorfist bir yaklaşımla tanımlanması ve temsili değer kazanmasından yola çıkarak yapılan, çok çeşitli bağlamlara oturtulan eleştirileri kapsar. Tekin (2017), temsilin hiçbir zaman açık ve “saydam” olmadığı, “gerçek” hayvanı temsil etmediği ve edemeyeceği, temsilin kaçınılmaz olduğunu ancak gerçek hayvanın ortadan kalkabileceği anlamına da geldiğini öne sürdüğü yazısında “fabl türü öykülerde hayvanlar görünür ama hayvan sorunu yoktur. Gerçekçi anlatıda ise durum daha karmaşıktır. Hayvanlar genellikle karakter kategorisine yükseltilir. İnsanbiçimcilik ve sembolik anlam, artık masallardaki gibi basit bir biçimde değil, neredeyse zorunlu olarak sorunlu bir biçimde hayvan temsiline karışır. Burada hayvanlar, yalnızca kurgusal dünyanın öğelerini canlandırmak için sahneye çıkabilirler. Bu durumda da hayvanlar oradadır ama hayvan sorunu yoktur” (s.256) der. Antropomorfizmin, merkeze insanı koymasının alternatifi olarak merkeze yaşamı koyan bu yeni düşünceden hareketle “yazarların ve eleştirmenlerin temel sorunu, hayvan yaşamının yanılısına ya da çarpıtma olmaksızın insan dilinde ve kültüründe

temsil edilip edilemeyeceği ve nasıl temsil edileceğidir. Hayvan sorununu, yalnızca hayvanlar temsil edildiğinde, ancak hayvan temsiline kullanılan teknikler (antropomorfizm, alegori, sembolizm) sorunsal hâline getirildiğinde ortaya çıkabilir. Önemli olan nokta, hayvan temsiline hayvan sorununun temsiline nasıl geçilebileceğidir (Aktaran Tekin, 2017, s.251).

Antik Yunan'dan itibaren doğa ile insan arasındaki ilişki, bir iktidar ilişkisi olarak yorumlanmaya başlanır. Bunun sonucu olarak insan, doğadaki diğer canlılardan farklı ve üstün bir varlık olarak tanımlanır. Semavi dinler de, aydınlanma düşüncesi de sanayi devrimi de modern düşünce de insanı özü değişmeyen bu tanımdan hareketle yorumlar. Böylelikle “insanlık tanımı hayvanlardan ne yönlerden farklı olduğumuz üzerine inşa edilir” (Zengin, 2017, s.146).

İnsanın doğa ve hayvan ile olan ilişkisinde, tarımsal üretime geçiş bir dönüm noktasıdır. Tarımsal üretime geçiş ve hayvanın evcilleştirilmesi insan topluluklarında ve doğada büyük değişimlere yol açar. Kimse yabancı hayvanların sahibi değilken, evcilleştirilmiş hayvanların artık sahipleri vardır ve bu durum insanlar arasında yeni ve özel anlamlar yaratır. Zengin'in (2017) Roots'tan aktardığına göre doğal seleksiyon hayvanın yararına çalışır. Oysa evcilleştirme hayvanın insana sağladığı faydayı maksimize etmeyi amaçlar (s.153). “Evcilleştirme ile hayvanın sahip olunan mala indirgenmesi azımsanacak bir değişim değildir (Russell'den aktaran Zengin, 2017, s.52). Başka bir yönden evcilleştirme, bir bakıma insanın hayvan üzerinde kurduğu bir tahakkümdür. (s.155)

Bu tahakküm ilişkisi ilerleyen yıllar ve dönemlerde de değişmez hatta aksine yerleşir. İnsanın uygarlıklar inşa etmeye başlaması bu tahakküm ilişkisini destekleyerek insanın doğanın hâkimi olduğu fikrini de güçlendirir. Dinlerin ve inanç sistemlerinin de insanı doğanın hâkimi olarak kabul eden öğretileri, antropomorfist düşünceye dayanak sağlar. Rönesans'ın ve Romantizmin doğayı merkeze alma çabaları görmezden gelinemezse de Aydınlanma düşüncesinin temelini de “insan” oluşturuşuyordu. Sonrasında ortaya koyulan ve “Merchant'ın (1992) belirttiği gibi erken dönem kapitalizmin bir görünümü olan mekanik dünya görüşü, tabiatın kontrol edilebilir olmasını ve insanın doğaya egemen olmasının ‘doğallığını’ da dile

getirmekteydi” (Aktaran Arıkan, 2011, s.47). Özellikle Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Üretim Çağı, insanın doğanın hâkimi olduğu kanısının hep sonucu hem de ispatı olarak doğanın insan tarafından tahrip edilmesine de sebep oldu. Bu tahribat fark edildiğinde ilkin bundan yine insanın zarar göreceği endişesi ile önlemler alınmaya başlandı. Sonrasında, insanın doğanın hâkimi olarak görüldüğü antropomorfist düşüncenin karşıtlarının daha kuramsal ve sistematik çalışmaları neticesinde ekoeleştirel çalışmalar yükselmeye başladı. Ekoleştirinin beslendiği kaynaklar arasında yer alan Derin Ekoloji görüşü, yeryüzündeki insan ve insan dışı yaşamın iyi durumda olması ve gelişmesinin kendi başına değerli olduğunu ve bu değerlerin insan dışı dünyanın insan için yararlı olup olmamalarından bağımsız olduğunu savunur (Ayaz, 2014, s.280).¹ Bu düşünce ve ekoeleştirel tutum zamanla hem kurmaca metinlerin yaratılmasında etkili oldu hem de eleştiri metinlerini dönüştürdü. Bu karşılıklı etkileşim, edebi metinde o güne dek olağanlaştırılmış antropomorfist tutumu ve dolayısıyla hayvanların karakterizasyonunu da etkiledi.

Çocuk Edebiyatında Hayvan

Norris (2006), hayvanların kurmacadaki işlevi söz konusu olduğunda fabllarda olduğu gibi çocuk kitaplarında da hayvanların antropomorfizmin ürünü olduğunu söyler ve bu yaratımı söz gelimi Kafka'nın hayvan yaratımından ayırır (s.4). İki yaratım arasındaki temel fark kurmacada hayvanın karakterize edilme sürecinde insanlaştırmanın etkisinden kaynaklanır.

Freud'a göre, çocuğun hayvanla ilgili davranışları, birçok bakımdan hayvanlarınkine benzemektedir. Çocuk hayvanları kendisinden daha aşağı varlıklar olarak görmez. Hayvanları kendisine eşit sayar. Çocuk, hayvanı yakın bir varlık, bir arkadaş olarak görür. (Pekmezci, 2010, s.5).

¹ Ekoleştirinin beslendiği görüşler arasında bazı konularda çatışmalar mevcuttur. Söz gelimi Toplumsal Ekoloji ile Derin Ekoloji arasında, insanın suçluluğu ve endüstriyel faaliyetlerin doğaya verdiği zarar konusunda önemli görüş ayrılıkları bulunur. Yukarıdaki görüş, ekoeleştirel yaklaşımı bir başına temsil ettiği için değil bu yaklaşımın temellerinden biri olarak insanmerkezciliğin reddini barındırması sebebiyle alıntılanmıştır.

“Resimli çocuk kitaplarında yer alan hayvan karakterler –özelikle okul öncesi yaştakilere hitap edenler- çocuğun yaşına göre değişkenlik arz edebilmekte ve çoğunlukla yakın çevrede görülebilenlerden oluşmaktadır. Bu karakterler aracılığıyla; çocukta hayvan ve doğa sevgisinin değer olarak yerleşmesi, bu değerler için yaşlıla uyumlu kimi çabalar içine girmesi ve nihayetinde sosyal, ahlaki ve geleneksel değerleri edinmesi hedeflenir. Bu türdeki kitaplarda hayvanlar insan gibi konuşur, davranır ve hisseder. Çocuklar resimli kitapları okuma süreci içinde hayvanlarla duygudaşlık içine girerler” (Trupe’den aktaran Uğurlu, 2013, s.1383). Bu perspektiften hareket edildiğinde “geleneksel çocuk resimli kitapları dünyasında, insan gibi konuşan hayvanların durumu, çocukluğun durumunun bir eğretilmesidir” (Uğurlu, 2013, s.1385).

Burke ve Copenhaver (2004), çocuk edebiyatında insanlaştırılmış hayvanlar üzerine yaptıkları çalışmada, yaratılış hikâyelerinden, mitlerden ve dini metinlerden itibaren siyasi, dini, sosyal veya kişisel riskler yüksek olduğunda insanın eğretilme yapmaya eğilimli olduğunu ve bunun için hayvanların kullanıldığını belirtmiştir. Bu metinlerde hayvanların kullanılması, insanın yüzleşmekten kaçınacağı durumlar için bilişsel ve duyuşsal bir mesafe sağlamıştır. Dolayısıyla bugün üretilen pek çok çocuk hikâyesi de sözü edilen ilk metinlerdeki tutumu devam ettiren yeni versiyonlardır. Bu tavır ve bu tavrın yansıdığı metinler antropomorfist düşünceye dayanır. Buna göre insan, riskler yüksek, işaretler belirsiz olduğunda, etkin bir güçle karşı karşıya kalındığında, nesnelerin ve hayvanların şekillerinde gizlenen insan niyetlerini ve eylemlerini öngörür ve buna göre davranır. İnsanlar, yüzleşmekten kaçındıkları durumlarda, hayvanların onlar adına rolleri deneyimlemelerine izin verir, planlar başarısız olduğunda veya çözümlerin işe yaramadığı durumlarda risk almalarını ve cezaları almalarını sağlar. Hayvanların metinlerde rol oynamaları, sağladığı bilişsel ve duyuşsal uzaklık sayesinde çocuklara ve mentor yetişkinlerine problemler ve seçimler konusunda yansıtıcı ve eleştirel bir alan açar.²

² Burke ve Copenhaver’in çalışmasından doğrudan alıntı yapılmamış, çalışmanın dayandığı fikirler ve savladıkları özetlenerek aktarılmıştır. Bu nedenle sayfa numarası belirtilmemiştir. Çalışmanın tamamı için bkz. <https://secure.ncte.org/library/NCTEFiles/Store/SampleFiles/Journals/la/LA0813Animals.pdf>

Çocuk edebiyatı söz konusu olduğunda da insan için kişisel olarak acı ve utanç verici veya tehlikeli olan şeyler okunmalı, yazılmalı ve konuşulmalıdır. Bu fikre göre, antropomorfizmin insan olarak kurguladığı hayvan karakterler, bu noktada gereken duygusal mesafeyi sağlamaktadır.

Aslında modern anlatılar da tıpkı animizm veya alegorik ve sembolik anlatım gibi, insan merkezli dünya görüşünün, Hurn'un tabiriyle içgüdüsel davranışlar sergileyen nesnelere olarak gördüğü hayvanların kişileştirilmesi üzerine kurulur. Avcı-toplayıcıların hayvanlarla kurduğu ilişki, savlandığı gibi kendi aralarındaki nispeten eşitlikçi ilişkiden kaynaklanıyorsa, modern insanın ve modern edebiyatın hayvanlarla kurduğu ilişki de bağıntılıdır ve bu ilişki, insan merkezci bir bakışın hayvanı nesneleştiren tutumu göz önünde tutulmaksızın değerlendirilemez. Modern insanın uygarlıkla özdeşleştirilen insani yaşamın dışında bıraktığı ve ancak özsel özelliklerini inkârla evcilleştirdiği hayvan, doğasından kopmuştur. Edebi metnin de doğasından kopan bu hayvana insansı bir muamele yaptığı görülür. Üstelik bu metinlere “malzeme” olan hayvanlar çoğunlukla vahşi hayvanlar değildir, öyle olsalar dahi evcilleştirilmiş, insanlaştırılmışlardır.

Berger, hayvanların “malzemeleştirilmesi” ile ilgili “Sanayileşmiş dünyadaki çocuklar hayvan imgesi ile çevrilidir: oyuncaklar, çizgi filmler, resimler ve her çeşit dekorasyon. Başka hiçbir imge kaynağı hayvanlarla rekabet edemez. Çocukların aşikâr bir biçimde hayvanlara olan kendiliğinden oluşan ilgisi, kişinin bunun her zaman böyle olduğunu varsaymasına neden olabilir. Kuşkusuz, en eski oyuncaklardan bazıları (oyuncakların, nüfusun büyük çoğunluğu tarafından bilinmediği zamanlarda) hayvandı. Aynı şekilde, gerçek veya taklit hayvanlar tüm dünyadaki çocukların oyunlarında vardır. Oysa XIX. yüzyıla kadar hayvanların çoğaltılması orta sınıf çocukluk dekorunun düzenli bir parçası haline gelmemişti. Ve sonra, bu yüzyılda, Disney gibi engin teşhir ve satış sistemlerinin ilk kez ortaya çıkması ile tüm çocukluğun bir parçası haline geldi” der (Berger'den aktaran Popova, 2019).

Temeli genellikle Piaget'e dayandırılan görüşler, çocukları insan gibi davranan hayvan karakterlerle daha kolay özdeşim kurduğunu savunur. Peker ve Ahi'nin (2019) aktardığına göre, erken çocukluk

döneminde animistik ve artifikalistik düşünce sisteminin varlığı hayvan karakterlerin insan gibi karakterize edildiği kitapları daha ilgi çekici kılmaktadır (s.290). Yine Karataş'ın (2014) Kardeş, Alp'ten (2013) aktardığına göre, üç altı yaş aralığındaki çocuklar insan karakterler yerine hayvan, bitki gibi canlı ya da robot, araba gibi cansız varlıklara insansı özellikler yüklenerek oluşturulmuş animistik karakterlere daha çok ilgi gösterirler (s.72). Diğer yandan sayıca henüz az olan çağdaş çalışmalar, kitaplardaki insan karakterlerin, çocukta istendik davranış değişikliklerini meydana getirmede daha etkili olduğunu savunmaktadır. The Guardian'da Alison Flood (2017) imzasıyla yayımlanan “Children's Books With Humans Have Greater Moral Impact Than Animals, Study Finds” adlı yazıda Kanada'da yapılan bir araştırmadan söz edilmekte ve araştırmanın sonucu olarak çocukların kitaplardaki insan karakterlerle kurdukları özdeşimin istendik davranışlar geliştirilmesine katkısının daha yüksek olduğu savunulmaktadır. Araştırmayı yapan gruptan Ganea, öykü karakterlerinin türünün, çocukların olumlu davranışlara eğilimini etkilediği sonucunu ortaya koyarak “dinledikleri öyküde gerçek insan karakterler bulunan çocuklar daha cömertti. Buna karşın, aynı öykünün hayvan karakterler üzerinden anlatılan versiyonunun ya da kontrol kitabının okunduğu çocuklar daha bencildi” demektedir. Bu noktada çocuk edebiyatının işlevi odağa alınabilir ancak bu farklı bir tartışma alanı açar. Her halükarda, işlevi ne olursa olsun, kurmaca çocuk kitaplarında hayvanların insanlaştırılması söz konusu olduğundan, bu karakterizasyon biçimi ile ilgili durumu ortaya koymak ve tartışmak önceliklidir.

Çocuk edebiyatını mutlaka eğiticilikle sınırlandırmak, görevlendirmek, işlevlendirmek de hayvan karakterlerin çevre eğitimi ya da hayvan sevgisi kazandırmak, istendik davranış değişiklikleri oluşturmak için kullanılmasını savunmak da özü itibarıyla sanat ve dolaşımıyla edebiyat kavramıyla kolay kolay bağdaştırılamaz. Öte yandan özellikle ikinci kısım, antropomorfist bir bakışı yansıtır. Yapılan araştırmalar, çoğunlukla yabancı hayvanların kötü, evcil hayvanların ise iyi yansıtıldığını gösterir. Evcilleştirme, insan-hayvan ilişkisinin insan merkezli bir biçimde evrimleşmesinin sonucu olarak ele alındığında, bu yaratım ve özdeşim ilkesi de antropomorfizmin beklenen bir sonucu olarak görülebilir. Ancak iyi-evcil, kötü yabancı özdeşiminin

yaygınlığı, karakterizasyonu etkileyen tek etmen değildir. Diğer yandan, güç ile iyilik arasında da bir bağlantı kurulduğu görülür. “Kitaplarda yer alan hayvanların çok önemli bir bölümüne fiziksel özellikleri temel alınarak çeşitli roller dağıtılmıştır. Özellikle ayı, zürafa, deve, aslan, kaplan gibi hayvanlar fiziksel olarak bedenlerinin büyüklüğü nedeniyle ‘iyi’ karakterlere bürünürken de güç odaklı tanımlamalar yapılarak lider rolleri verilmiştir. Bu hayvanlar genelde sorun çözen ve sorumluluk alan hayvanlar olarak sunulmuştur. Ancak yine bu hayvanlara ‘kötü’ roller de biçilmiş ve yine fiziksel; yılan ve aslana ise hem fiziksel hem de estetik özelliklerden hareketle roller verilmiştir” (Peker ve Ahi, 2019, s.299). Bu iyi ve kötü algısı insan merkezli düşünceden kaynaklandığı gibi hayvan karakterlere atfedilen özelliklerde fiziksel güç algısı ve iktidar kavramının oynadığı rolün yorumlanması biçimi de insan merkezci düşünceye dayanmaktadır. Anlaşıldığı üzere, çocuk kitaplarında yer alan hayvan karakterler, kültür içerisinde belli kimlik rollerini temsil etmektedir. Ancak bu temsiller, çocuklara doğru veya yansız bir bilgi sunmak yerine, hayvanlarla ilgili kalıp yargılar sunmakta ve iyi ile kötüye dair insan merkezci bir bakış açısını dayatmaktadır. Hawkins ve Williams’a (2016) göre çocukların hayvanlara karşı istendik davranışlar sergileyebilmeleri için hayvan hakkında verilen bilgilerin ekoloji temelli ve doğru olması gerekmektedir (Aktaran Peker ve Ahi, 2019, s.299).

Hayvanların antropomorfist tutumla insanlaştırılması, sembolik veya alegorik anlatımı edebilik/sanatsallık bağlamında da “artık” yeterli görülmemektedir. Ulus Baker’e (2007) göre kötü edebiyatı ayırt eden ölçütlerden birisi, evcil hayvanlarla insanca bir ilişkiyi dile getirmeye çabalayıp durmasıdır –özellikle çocuk edebiyatının önemli bir kesimi, hayvanları evcil olarak tasarlamakta, vahşi dünyaya yumuşak bir geçişe olanak vermemektedir.

İnsanlaştırmanın Bir Aşaması Olarak Toplumsal Cinsiyetlendirme

Hayvanların insanlaştırılması, cinsiyetlendirilmesinde de insanbiçimci bir etkiye sebep olur. İnsanlaştırılarak karakterize edilen hayvanların cinsiyetleri bazı metinlerde belli değilken bazı metinler-

de açıkça, bazı metinlerde ise örtük biçimde belirtilir. Bu örtük belirtme biçimi, aslında cinsiyetin, çoğunlukla insansı toplumsal cinsiyet rolleri ile sezdirilmesi veya anlaşılır hale getirilmesi ile olur. Nihai olarak, hayvanların doğal ve özsel varlıklarını reddederek onları insanlaştırmak, cinsiyetlendirme yerine toplumsal cinsiyetlendirmeyi de beraberinde getirmiştir. Tıpkı insanlaştırma gibi, toplumsal cinsiyetlendirme de antropomorfist düşüncenin yansımalarından biridir.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımı ile ilgili yapılmış pek çok çalışma, bu konudaki ataerkil kalıp yargıların metinlere yansımaya devam ettiğini göstermektedir. Zaman zaman, yazarın “normal” kabul ettiği bu kalıp yargılar açıkça kullanılırken zaman zaman örtük yansımalarla kendini gösterir. İnsan karakterlerin toplumsal cinsiyet rollerinin bir benzeri, insanlaştırılarak karakterize edilen hayvanlar için de geçerli olmaktadır. Çocuk kitaplarının çoğunda hayvanların cinsiyetleri açıkça belirtilmese de güçlü, öfkeli, cesaretli olarak insanlaştırılan hayvanların erkeklikle; şefkatli, korkak, kırılman, sevecen özellikler taşıyan insanlaştırılmış hayvanların da kadınlıkla örtük bir ilişkilendirme içinde sunuldukları, bu örtük ilişkinin kurulmasında ataerkil kalıp yargıların etkili olduğu görülmektedir.

Toplumsal cinsiyete dair kalıp yargılar ya da yaygın kabullerin metne yansması yalnız ev içi ve dışı görev dağılımında, giyim kuşamda ortaya çıkmaz. Bunlar hayvanlara atfedilen sıfatlar, duygular ve davranış biçimleriyle de örtük biçimde aktarılabilir.

Vannicopolou, “Resimli Çocuk Kitaplarında Kadın Karakterler” adlı derleme çalışmasında, çocuk kitapları yazarlarının çoğunun kadın olmasına rağmen resimli kitapların toplumsal cinsiyete ilişkin adaletsizlikleri ve sıkıntıları yansıttığı, insanlaştırılmış hayvanların kişiliği incelendiğinde ise erkek hayvanların dişi hayvanlardan daha üstün yansıtıldığı sonucuna ulaşmıştır (Aktaran Kaynak ve Aktaş, 2017, s.81). Elbette toplumsal cinsiyete dair ataerkil yaygın kabulleri yıkmak yalnızca kadın yazarın sorumluluğunda değildir ancak çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla dezavantajlı sınıfı oluşturan kadınların bu konuda daha duyarlı ve dikkatli olmalarına yönelik bir beklenti vardır.

Cinsiyeti açıkça belli eden bir unsur olarak hayvanların insanlaştırılma sürecinde adlandırılmaları gösterilebilir. Bu bağlamda, Tülin

Kozikoğlu'nun yazdığı, Sedat Girgin'in resimlediği “Leyla Fonten'den Öyküler” adlı seri, hayvanların insanlaştırılması ve toplumsal cinsiyetlendirilmesi incelenirken hem hayvanlara atfedilen kişilik özelliklerini hem de insanlaştırılan hayvanların cinsiyet ve toplumsal cinsiyet özelliklerini, kadınlığı veya erkekliği bariz biçimde vurgulayan isimlerle adlandırılması sebebiyle uygun görülmüştür.

“Leyla Fonten'den Öyküler”de Hayvanların İnsanlaştırılması ve Toplumsal Cinsiyetlendirilmesi

Bu çalışmada incelenen kitaplar, “Leyla Fonten'den Öyküler” adlı seriyi oluşturan *Mutsuz Kedi Dila* (2014), *Kıskanç Kurbağa Eda* (2015), *İnatçı Kirpi Mina* (2014), *Korkak Kuş Sema* (2015), *Sabırsız Sinek Feza* (2015), *Tembel Balık Sefa* (2015), *Bilmiş Fare Tuna* (2014), *Öfkeli Örümcek Rıza* (2014) ve *Utangaç Köpek Kaya*'dır. (2015). “Leyla Fonten” ismi, fabl türünün en bilinen yazarlarından La Fontaine'e açık bir göndermedir. La Fontaine'nin, Aisopos'un ilk üretimlerinden sonra fabl türünü devam ettiren ve güncelleyen en önemli isim olduğu söylenebilir. Burada tercih edilen adlandırma da seriye dâhil olan eserlerin çağdaş fabllar olarak üretildiğine bir işarettir. Fabllar, ders verme amacı taşıyan, hayvanlara verilen insani özelliklerle kurgulanan alegorik metinlerdir. Hem amacı hem de karakterlerin kurgulanış biçiminden hareketle, fablların antropomorfist düşüncenin yansıdığı en belirgin metin türü olduğu söylenebilir.

Leyla Fonten, kitapların anlatıcılığını üstlenen kurmaca bir karakterdir. Tüm öykülerde mekân onun evidir. Leyla Fonten seksen altı yaşında yaşlı bir kadındır ve evinde sinek, örümcek, kedi, köpek, kuş, balık, fare, kurbağa ve kirpi ile birlikte yaşamaktadır. Bu durumda, kitaplardaki tüm hayvanlar doğal ortamları haricinde yaşamaktadır. Hayvanların bu eve yerleşme biçimleri, her kitapta tekrar edilen ifadelerle açıklanır. Buna göre, sinek pencerenin açık olduğu bir gün içeri girmiş, örümcek bir sabah bacadan inmiş, kedi yağmurlu bir günde yılışa yılışa içeri girmiş, köpeği biri arka bahçeye bırakmış, kuşu anlatıcının kardeşi, balığı ise uzaklardan bir kuzeni hediye etmiştir. Fare, kurbağa ve kirpinin ise eve nasıl geldikleri belirtilmemiştir. Yani, sinek ve örümcek kendiliklerinden eve gelmiş-

lerdir. Kedi kendini sahiplenirmiş, köpek terk edildiği için sahiplenilmiştir. Balık ve kuş ise “hediye edilmiştir”. İlk olarak evde yaşayan hayvanların tamamen evcil hayvanlardan oluşmadıkları bunun yanı sıra fayda üretip üretmediklerinin dikkate alınmamış olduğu söylenebilir. Öte yandan eve sığınan ya da gönderilen hayvanlar istençle *edinilmemiş* ve hatta anlatıcı bu durumdan “kurtulamadım gitti” diye yakınmış olsa dahi sahiplenilmiş ve onlarla birlikte yaşamaya başlanmıştır. Bu hayvanların, sadece insan olan anlatıcı ile değil birbirleriyle de doğal besin zincirindeki ya da ekolojik ortamlarındaki ilişkilerinden farklı, dostane bir yaşam biçimleri vardır. Ancak özellikle kuş ve balığın, bu ikisi evlerde bakılması en çok tercih edilen hayvanlar arasındadırlar, hediye edilmiş olması hayvanların hediyelik eşya gibi nesneleştirilmelerini normal kabul eden antropomorfist bir tutumun açık göstergesidir.

Örümcek, sinek, fare, kurbağa, kirpi gibi hayvanlar evlerde bakılmak, beslenmek için tercih edilen hayvanlar değildir hatta özellikle ilk üçünün istenmeyen hayvanlar oldukları ve evlerde görülme durumu öldürülmelerinin olağan karşılandığı söylenmelidir. Bu noktada anlatıcının tavrı olumludur. Kedi ve köpek ise, ihtiyaç duydukları anlarda sahiplenilmiş, eve kabul edilmiştir burada da anlatıcının olumlu bir tutum geliştirdiği ortadadır. Buna yönelik bir mesaj olmasa da özellikle kedi ve köpeklerin kent hayatı içinde, varlıklarını insanlara ihtiyaç duymadan sürdürebilecekleri ekolojik uyum olanaklarından yoksun bırakıldıklarını da vurgulamak gerekir. Bu hayvanların tümünü mecburen beslediğini söyleyen anlatıcı, halinden memnun gibi görünme de bu en fazla tatlı bir yakınmadır. Hayvanların yıkanmak, beslenmek gibi fizyolojik ihtiyaçlarına yönelik bakımın kolay olduğu belirtildikten sonra esas zor olanın onların kişilikleri ile uğraşmak olduğu ifade edilir ve hayvanların karakterize edilmeleri yani insanlaştırılmaları ve toplumsal cinsiyetlendirilmeleri bu noktadan sonra başlar.

İncelenen serideki kitaplar, hayvanların her birinin cinsiyetlerini açıkça belli eden isimlerle ve kendilerine atfedilen baskın kişilik özellikleriyle adlandırılmıştır. Bu hayvanların hepsi, hikâyelerin anlatıcısı olan Leyla Fonten’in evinde bir arada yaşarlar ancak kitapların adlarından anlaşılacağı üzere her kitap bir hayvana odaklan-

mıştır. İlk bakışta Dila, Eda, Mina ve Sema'nın kadın³, Sefa, Tuna, Rıza ve Kaya'nın erkek olarak kurgulandıkları rahatlıkla anlaşılabilir. Feza her iki cinsiyeti de karşılayabilecek bir isim olabileceği halde, metinler ve çizimler incelendiğinde erkek olarak değerlendirilmeye daha müsaittir. Bu durumda kedi, kurbağa, kirpi ve kuş kadın; balık, fare, örümcek ve köpek erkek olarak cinsiyetlendirilmiş, sineğin de erkek olarak cinsiyetlendirildiğine dair bir kanı oluşmuştur. Hayvanların cinsiyetlendirilmesinde yaygın kabullerin ve kalıp yargıların etkisinin koşut olduğu noktalar olmakla birlikte hayvan-cinsiyet özdeşiminin doğrudan yaygın kabulleri yansıttığını söylemek mümkün değildir. Hayvanlara atfedilen kişilik özelliklerine bakıldığında mutsuzluk, kıskançlık, inatçılık ve korkaklık kadınlıkla; tembellik, bilmişlik, öfke, utangaçlık ve sabırsızlık erkeklikle bağdaştırılmıştır.

Metinlerde hayvanlar, doğal ortamları içinde sunulmamaları sebebiyle, içgüdülere değil insani duygulara, düşüncelere, korkulara, sevinçlere, isteklere sahiptir ve bunların işleniş biçimi insan merkezlidir. Kuşkusuz duyguların adlandırılması ve davranışa dönüşmesi insan tarafından ifade edildiğinde yine insan tarafından daha kolay anlaşılmaktadır. Ancak bu durumda karakterlerin insan değil hayvan olarak kurgulanmasının nedenlerinden biri ortadan kalkmış olur.

Bu evde tüm hayvanların *dost olması*, hayvanların ekolojik varlıklarını, besin zincirini, içgüdülerini tamamen yok sayarak onları, çocuklara yönelik ilgi çekici insansılar olarak kurgulayan antropomorfist düşünce ve tutumun göstergesidir.

“Mutsuz Kedi mi Olurmuş?”

Yazar, tüm metinlerde benzer şekilde kalıplaştırdığı bir ifadeyle “mutsuz kedi mi olurmuş demeyin” diye başlar kedi Dila'nın hikâyesine. Buna göre Dila'nın mutsuzluğunun en önemli göstergesi mızımlığı ve ağlaması olur. Dila, acıktığında yemek yemek, uykusu geldiğinde uyumak yerine ağlayan bir karakterdir. Üstelik tatminsiz

³ Dişi değil kadın kavramının kullanılmasının sebebi söz konusu hikâyelerde hayvanların insanlaştırılmış ve cinsiyetlendirilmiş, toplumsal cinsiyetlendirilmiş olmasıdır.

ve ölçüsüzdür; acıktığı için ağladığı gibi fazla yediği için de ağlar. Mutsuzluğunun kaynakları arasında sebebi belli olmayan bir de can sıkıntısı vardır ki anlatıcı baş etmesi en zor olan mutsuzluk kaynağının bu olduğunu söyler. Netice olarak Dila'nın mutsuz olmak için “bahanesi çoktur”. Bu bağlamda Dila olarak adlandırılan kedinin karakter olarak kurgulanışına bakıldığında tüm duygularının ve davranışlarının insansı biçimde tasarlandığı ve tanımlandığı görülür. Dila, bir kedidir ama onu kimliklendiren tüm özellikleri insanidir. Bir başka ifadeyle bu kedi, türünün kedi olmasının belirtilmesi dışında bir hayvan olarak kurgulanmamış; antropomorfist bir tutumla hayvan olmaya dair tüm özgül yanları yok sayılarak insansı bir varlık yaratılmıştır. Dila'ya atfedilen ve kurguya yön veren baskın özellikler bir arada düşünüldüğünde –gerçek bir nedene dayanmayan mutsuzluk, can sıkıntısı, mızımızlık, tatminsizlik, doyumsuzluk, vs...- bu özelliklerin, toplumda yaygın biçimde şımarık çocuk davranışları olarak kabul edildiği düşünülebilir. Karakterin cinsiyetlendirilmesi sırasında da yaygın kabullerden uzak bir tutum sergilenmez, yukarıda sıralanan özelliklerin kadınsı bulunması, ataerkil yapıda duygusal bir varlık olarak kabul edilen kadının genellikle özel kabul edilen olumsuz yanlarını oluşturur. Metnin sonunda, metin boyunca mutlu olmayı bilemeyen Dila, mutlu olmayı yine kendi başına öğrenemez, onu mutlu eden bir başkasının eylemi olur. Bir gün Tembel Balık Sefa'nın akvaryumundaki suyu içmeye kalkan Dila, yanlışlıkla Sefa'yı da yutar ve Sefa onun midesinde hareket ettikçe gıdıklandığı için gülmeye başlar.⁴ Bu noktada, çocukların söz konusu olumsuz duygularla baş etmesini kolaylaştırmaya yönelik amaç, bu amaç hayvan karakter kullanımının gerekçeleri arasında zikredilir, söz konusu değildir zira bu duygularla baş etmeye çalışan bir çocuğun yapması gereken bir başkasının gelip kendini güldürmesini beklemek olamaz. Üstelik mutsuzluk hali de değişmemiştir, sadece artık bu mutsuzluk anlarında Dila'nın gıdıklanarak güldürülmesi sağlanmaktadır. Yani olumsuz duygunun olumlu duygu ile yer değiştirmesi de, yapıcı bir güce dönüştürülmesi de söz konusu değildir, dahası olumsuz duy-

⁴ Kedilerin balık yemeyi sevmesi ve Dila'nın Sefa'yı yutması üzerine farklı bir bağlamda ayrıca düşünülebilir.

guyu yaşayan karakterin iradesi ve eylemi de söz konusu değildir. Son olarak, eğer çocuğun Dila'ya atfedilen özellikler sebebiyle onunla özdeşim kurması ve bu olumsuz duygu ve davranışları dönüştürmesi bekleniyorsa ki serideki tüm kitaplarda hayvanlar olumsuz bir duygunun baskın karakteristik özelliği oluşturacak biçimde kurgulanmıştır, bu kurgunun sonunda bu dönüşümü yaratacak bir karakter dinamizmi söz konusu değildir. Bu noktada, söz konusu eserde kedinin bir hayvandan çok insan özelliği gösterdiği, kedi olduğunun belirtilmesi dışında hayvan olmaya dair bir özellik göstermediği, tamamen antropomorfist bir tutumla insanlaştırılarak karakterize edildiği ve yaygın kabullerin dışında kalmayacak şekilde toplumsal cinsiyetlendirildiği söylenebilir.

“Küçük Bir Kuş Kendini Nasıl Korur?”

Korkak Kuş Sema adlı kitapta yaratılan karakterin tüm özellikleri kitabın adını oluşturan tamlamada açıktır. Bu hayvan bir kuştur; korkaklık ve kadınlık baskın olmak üzere insanlaştırılmıştır. Sema, diğer hayvanların neredeyse tüm doğal davranışlarından korkar. Korkusunun temeli zarar görme endişesidir ancak diğer hayvanların davranışları, hayvan olmaları ile bağlantılı beklendik davranışlar değil, insansı ve olağan davranışlardır. Zaten Sema da içgüdüleri ile kendini sakınmaz da paranoyaya yaklaşan endişe ve beklentileri ile *korkar*. Dolayısıyla karakter yaratımında tam anlamıyla antropomorfist bir tutum belirleyici olmuştur. Çocuklara, korku ile ilgili en sık verilen mesaj korkunun kaynağının asılsız olması ile ilgilidir ve korkuların hayatın tadını çıkarmayı engellemesine izin vermemeye yöneliktir. Bu metinde de Sema, oyun oynayan arkadaşlarının birbirinin peşi sıra onun kafesinin yanından koşarak geçmelerini, kendisine yönelik olası saldırı girişimleri olarak yorumlar ve korkuya kapılır, sonunda korkarak geçirdiği tüm sürede aslında oyunu ve eğlenceyi kaçırmıştır. Yine korkusunun kaynağının asılsız çıktığı, kendisine saldıracağını düşündüğü hayvanların aslında oyun oynamakta olduklarının anlaşılmasıyla gösterilir. Oysa Sema herkesin dost olduğu bu eve yeni gelmemiştir, dolayısıyla içgüdüsel bir sakınmayı andırır biçimde korkmasına makul bir sebep üretilemez; içgüdüsel

bir sakınmanın korku duygusu olarak insansılaştırılması dayanağını kaybetmiştir çünkü hayvanlar doğalarına göre ve içgüdüleriyle hareket etmemektedir. Yine insanlaştırılmış bu hayvanların bir arada yaşadığı evde Sema'nın diğer hayvanların tehlikesizliğini bilmemesi kurmaca gerçeklik açısından tatmin edici değildir. Bu bakımdan Sema'nın şahsında çocuk okura iletilen mesaj açık olmakla birlikte mesajın karakter ve olayla işlenişi tutarlı sayılamaz. İnsanlaştırma ve toplumsal cinsiyetlendirme süreçlerine daha yakından bakıldığında yine yaygın kabullerin açık ve örtük etkileri görülür. Kuşun ürkeklik ve korkaklıkla özdeşleştirilmesi, çoğunlukla doğada fiziksel özellikleri bakımından dezavantajlı kabul edilmesi bir insan düşüncesidir. Korkaklığın, bir kuş gibi ürkek ve ufak tefek olmanın da yaygın kabullerde erkeklikten çok kadınlıkla bağdaştırıldığı rahatlıkla söylenebilir. Sema'nın olay örgüsünün sonlarına doğru “küçük bir kuş kendini nasıl korur, kurtarın beni ne olur” diye isyan etmesi de, çocuklar ve kadınların korunmaya muhtaç olduklarına dair ataerkil kalıp yargılar ve yaygın kabullerle ilişkilidir. Muhtemelen çocuk ve hayvan karakter arasındaki özdeşimi kolaylaştırmak adına, hayvanlar insanlaştırılmakla kalmayıp toplumsal cinsiyetlendirilmiş, bununla da yetinmeyerek onlara çocuksu tavır ve tutumlar da atfedilmiştir. Bu bağlamda kadın ve çocuksu tavır arasında ayrıca örtük bir bağ kurulup kurulmadığına ayrıca dikkat etmek gerekir.

“Sonunda Anladınız Değil mi? Birine İnatçı Diyebilmek İçin İllaki İkinci Bir İnatçı Gerekli”

İnatçı Kirpi Mina da adı ile başkarakterin tanıtıcı özelliklerini ilk seferde duyuran bir kitaptır. Bu metindeki kirpi inatçılık ile insanlaştırılmış ve isim seçimi ile kadın olarak cinsiyetlendirilmiştir. Ele alınan eser, karakterin insanlaştırılması ile ilgili tartışmalı bir gerekçeyi taşımanın yanında olumsuz bir davranış biçimi olarak inatçılıkla ve bunun sonuçlarıyla özdeşim kurması beklenen çocuk okurun bu duygu ve davranışla baş etmesi gerektiğini de vurgular ve örneklendirir. Mina yapması gerekenleri bilmemekte, bilse de yapmak için çaba sarf etmemektedir. Bu noktada Bilmiş Fare Tuna'nın yetişkin insanın sözcülüğünü üstlenerek Mina'ya “uyuyup büyüye-

cek, büyüyünce ne istersen onu yapacaksın” demesi, kuralların çocuklara ve yetişkinlere yönelik farklı işlerliğini göstermesi açısından önemlidir. Yani karakterler yalnız insanlaştırılmamış, çocuk olarak da tasarlanmıştır. Bu bağlamda Mina'nın inatçılığı ile çocuğun kuralları sorgulamaksızın uygulama zorunluluğu arasında kurulan bağdaşım ile okura bir mesaj verilmekte ve Mina yaşadığı engellenmeyi inatçılıkla dışa vurmaktadır. Bu durumda, antropomorfist bakışın şekillendirdiği insan merkezli dünya algısı ve pratiklerinde, hayvanın, evcilleştirilmesi başta olmak üzere insan tarafından şekillendirilmesine yönelik çaba sonucunda edilgenleşmesi ile çocuğun yakın zamana kadar ve modern çağın başlarında dahi birey olarak kabul edilmemesinin, bugün bile hala ondan yetişkinler dünyasına uyumlu davranışlar beklenmesinin yarattığı edilgen kimlik arasında ilişki kurulabilir. Yalnız dikkat edilmesi gereken bir başka nokta bu metinde inatçılıkla özdeşleştirilenin yalnız Mina olmaması, diğer hayvanların da onunla inatlaştıklarının ve birine inatçı demenin de inatçılığın başka bir şekli olduğunun vurgulanmasıdır. Yani metin hem karakterin çizimi, hem olay örgüsünün ilerleyişi hem de taşıdığı ileti bakımından insan merkezli bir tutumu yansıtır. Mina da yemek, giyinmek, uyumak gibi konularda, kitabın hitap ettiği yaş grubunda sıklıkla rastlanan bir davranış biçimi olarak kabul edilen inatçılığı yansıtan çocuksu bir karakterdir. İnatçılığın, yapıcı hale getirilemeyen bir duygu ve davranış ağı halinde sunulması, örtük de olsa ataerkil toplumun kadına atfettiği kalıpları akla getirir. Yine de bu noktada, eleştirinin yalnız olumsuz davranış biçimi ile özdeşleştirilen karaktere değil, onun tercih ve kararlarını inada dönüştüren diğer karakterlerin davranışlarına da yöneltildiğine dikkat çekmek gerekir. Mina, yemek, uyumak, oynamak, giyinmek gibi konularda inatçıdır ve çocuksudur ancak diğerlerinin ona yemesi, uyuması, oynaması ve giyinmesi konusunda yaptıkları baskılar da hem karşı tarafın tutumunu inada taşıyan hem de bizatihi inatçılık olarak değerlendirilebilecek davranışlardır.

“Biraz da Beni Sevmeni İstiyorum Ama Ben Hiçbir Şeyi Beceremiyorum!”

Kıskanç Kurbağa Eda’nın başkişisi, yine baskın kişilik özelliği olarak kıskançlığın, cinsiyet olarak da kadınlığın vurgulandığı, insanlaştırılarak karakterize edilmiş bir hayvandır. Kıskançlık, ataerkil toplumlarda yaygınlıkla, kadınlara özsel bir nitelik olarak atfedilir. Bu bakımdan, söz konusu karakterin bu yaygın kabule uyduğu ortadadır. Eda da diğer hayvanlar gibi ilgi çeken bir insansı hayvan karakter olmanın ötesinde, hayvan olmaya dair çok az gerçekçi özellik taşır ki bunlardan biri zıplamaktır. Zıplamak, kurbağanın ayırıcı nitelikleri arasında belki ilk akla gelenlerdendir, bu bakımdan diğer özdeşimlerden farklı olarak hayvana özgü bir bağdaştırma yapılmıştır. Ancak zıplamanın, kurbağanın evrimsel olarak geliştirdiği fizyolojik bir hareket biçiminin, aslından tamamen koparılarak insanlaştırma tutumunun bir ögesi halinde ortaya koyulması temeldeki antropomorfist tutumun değişmediğini gösterir. Yine Eda’nın sevilme isteği, özgüven ve yeterlilikleri konusundaki olumsuz duyguları, sonunda yeteneğini ve potansiyelini ortaya çıkarabilmek için bir mentora ihtiyaç duyması, karakterin kurgulanmasındaki insanlaştırmanın göstergeleridir.

“Veee... Rıza’nın Öfkesinin Yerini Gururlu Bir Gülümseme Almıştı”

Öfkeli Örümcek Rıza, erkeklik ve öfkenin yaygın kabuldeki özdeşimini hayvanın insanlaştırılması sürecinde yansıtan bir metin olarak düşünülebilir. Seride olumsuz özellikleri ile anılan pek çok hayvanın aksine Rıza, yalnız öfkeli olması ile öne çıkmaz, o aynı zamanda çalışkandır ve öfkesinin kaynağı bu çalışkanlığın ürünü olan ağlarının diğer hayvanların dikkatsizlikleri sebebiyle bozulmasıdır. Bu bakımdan Örümcek Rıza’nın öfkesi, Kedi Dila’nın mutsuzluğu, Kurbağa Eda’nın kıskançlığı, Kirpi Mina’nın inatçılığı veya Kuş Sema’nın korkaklığı gibi gerçek dayanaktan yoksun bir olumsuz duygu değildir. Rıza, ağlarının sürekli bozulması karşısında sinirinden hop oturup hop kalkar, küplere biner. Bu noktada, bir örüm-

ceğin ağlarının sürekli zarar görmesi durumunda yaşadığı öfke, bu öfkenin düşündürdükleri ve kontrol edilme şekli bakımından antropomorfist bir bakışla verilir. Ama Rıza, öfkeli olmasının yanında akıllıdır da; öfkesinden zehirli bir örümcek olmayı diledi, tehlikeli hayaller kursa da yaşadığı olumsuz duyguyu yapıcı bir eyleme dönüştürebilir. Bu noktada örümceğin erkek olarak toplumsal cinsiyetlendirilmesinin de yaygın ataerkil kabulleri örtük biçimde yansıttığı görülür. Rıza, ki bu *geleneksel* ad öfke ve erkeklik arasında kurulan geleneksel bağı da yansıtan bir tercih olarak yine yaygın kabullerin tezahürü olarak değerlendirilebilir- yaşadığı olumsuz duygu ile özsel bir bağıntı içinde sunulmaz; onun öfkesinin kaynakları başkalarıdır ve Rıza emek verip ürettiği ağların bozulması sebebiyle haklıdır. Ancak nihai olarak bu öfkeye teslim olmaz, kadın olarak cinsiyetlendirilen hayvanların, baskın tavır ve davranışlarının duygusal olarak kurgulanmasının aksine Rıza duyguya teslim olmak yerine akılla hareket eder ve öfke duygusunu yapıcı bir eyleme dönüştürür. Böylelikle yaygınlıkla kurulan kadın-duygu, erkek-akıl bağıntı tekrar üretildiği gibi Rıza'nın duygular ve diğer insan davranışları karşısında edilgen değil etkin bir tavır sergilemesi de yaygın erkeklik kabulleri ile biçimlenmiştir. Ağları görünmez olduğu için sürekli diğer hayvanlar tarafından parçalandıkça öfkelenen ve nihayet renkli ağlar öreerek bu dertten kurtulmayı akıl eden Rıza, sözgelimi Eda'nın duyduğu mentorluğa ve yönlendirmeye ihtiyaç duymamış ve salonu sanat eseri sayılabilecek renkli ağlarıyla donattıktan sonra öfkesinin yerini gururlu bir gülümseme almıştır. Örümcek Rıza, kimseye ihtiyaç duymaksızın hem olumsuz duygularını yapıcı bir güce dönüştüren, hem de birinin yönlendirmesine ihtiyaç duymayan en “başarılı” karakterdir. Diğerlerinin davranışlarının çocuksu ve kadınsı olarak kabul edilenle kurulan bağlarının aksine Rıza'nın davranışları, özellikle duygularını kontrol etmek ve akılcı davranarak yapıcı davranışlara dönüştürmek konusunda, yetişkince ve erkeksi kabul edilenle ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda karakterin, olumsuz duygularını dönüştürme, duygularını kontrol etmeyi başarma, aklını kullanma ve davranış değişikliği oluşturma gibi istendik tavırları gerçekleştiren olumlu bir dinamizmi vardır ve bu olumlu dinamizm yaygın olumlu erkeklik kabulleri ile ilişkilidir.

“Giyinmeye de Üşenir Sefa Çoğu Kez, Zaten Akvaryumda Şık Olmak Pek Gerekmez”

Tembel Balık Sefa'nın hikâyesine, “tembel balık mı olurmuş?” diye başlansa da özellikle suda yaşayan bir canlı olarak balığın, antropomorfist düşünce yapısında, karada yaşayan hayvanlara kıyasla daha pasif algılanmasının, tembellikle kurulan bağda belirleyici olduğu söylenebilir. Karada sürdürülen yaşam, insanın kara hayvanlarıyla kurduğu özdeşimi kolaylaştırarak, insansı özelliklerin onlara aktarımında da çeşitlilik yaratmıştır. Genel olarak, balıklar veya suda yaşayan canlılar, karada yaşayan canlılara göre daha az karakterize edilmiştir. Suda yaşayan canlılar arasında en çok karakterize edilen tür olarak balıklar, etkin kurgulandıklarında çoğunlukla merak duygusu ile özdeşleştirilir ve bu merak duygusu dış dünyayı keşfetmeye yöneliktir. Yani aslında suda yaşayan bir canlı olarak dışarıdaki dünyayı merak eder, çünkü esas dünya dışarıdır, bu da antropomorfist bakışın ürünüdür. Öte yandan sudaki yaşamı merak eden ve orayı keşfetmeye çalışan kara hayvanı kurgusu yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda Sefa'nın, evde sürdürülen hayatın dışında kalması, ortak sorumluluk gerektiren işlere veya faaliyetlere katılmaması bu bakışın örtük kabullerinin yansımasıdır. Antropomorfist düşünce, hayvanı insanlaştırırken doğasından koparır ve onun özsel nitelikleri yerine kendi insani tasarımlarını yerleştirir. Deyim yerindeyse suda yaşayan hayvanlar, bu örnekte balık, özsel niteliklerinden bir kademe daha uzaklaştırılmıştır. Sefa'nın yaşamının bir amacı yok gibidir; bütün gün akvaryumun içinde yaşar, evdeki işbölümüne katılmaz, şık giyinmeyi önemsemez zira akvaryumun içinde şık olmak gereksizdir, pasta yemeyi sever ama yapmaya katılmaz... Yani hayatın dışındadır; bu durum da tembellik olarak insansı bir davranışa dönüştürülür. Akvaryumun/fanusun içinde yaşamak, çoğunlukla *gerçek* hayatın dışında olmanın metaforudur ancak buradaki *gerçek* hayat insan merkezli bir gerçek hayattır zira insanın yaşayabileceği fiziksel ortamı *gerçek* kabul etmektedir. Suda yaşayan bir canlı olarak balık bu gerçekliğin dışındadır ve karada sürdürülen yaşamı insanla paylaşan diğer hayvanlardan daha *ötekidir*. Karada ve suda yaşamak, hayvanlar arasındaki iktidar ilişkilerine de farklı bir bakışla yaklaşıl-

masına olanak verir. Balık, tüm hayvanlar arasında en edilgen olanı, karar ve sorumluluklar silsilesi dâhilinde kurulan iktidar ilişkilerinde hiç rol oynamayanıdır. Bu bağlamda söz konusu öyküdeki balık da karakterize edildiğinde evin içinde akıp gitmekte olan hayatın dışında kalmayı *tercih eder* ve bu tercih tembellikle ilişkilendirilir. Balığın, diğer hayvanlara kıyasla daha yalnız ve *anlamsız* bir hayatı vardır. Hikâyenin sonunda tüm hazırlıkların Balık Sefa'ya sürpriz bir doğum günü partisi hazırlamak için yapıldığı anlaşılır ve arkadaşları olan diğer hayvanlar, onun işbölümüne katılmamasını değil birlikte çalışma eğlencesini kaçırmış olmasını dert ederler. İncelenen eserin bir çocuk kitabı olduğu göz önünde tutulduğunda, metnin taşıdığı ileti çocukları sosyalleşme ve ortak yaşamın sorumlulukları konusunda yönlendirmeye yöneliktir ve bu iletinin hem karakter hem de olay örgüsü ile kurgulanmasında antropomorfizmin iki katmanlı bir yorumu açık olduğu görülmüştür.

“Korkma! Üzülme! Kızma! Utanma! Söylemesi Kolay, Yapması Ne Zor Oysa”

Bilmiş Fare Tuna'nın baş kişisi, erkek olarak cinsiyetlendirilmiş ve baskın karakter özelliği bilmişlik olarak adlandırılrsa da empati duygusundan yoksun ve ukala bir tip olarak çizilmiştir. Bu karakterizasyondan anlaşılacağı üzere, pek tabii ki insanlaştırılmasında antropomorfist bir tutum söz konusudur. Öte yandan, öfke ve erkeklik arasında geleneksel olarak kurulan bağın isim seçimini etkilediği, bilmişlik ile erkeklik arasında kurulan bağda hegemonik tutum söz konusu olduğunda korunmakla beraber bilmişlik, ukalalık, empatiden yoksunluk gibi kişilik özelliklerini taşıyan bir fare insanlaştırılırken daha çağdaş bir isim tercih edilmiştir. Fare Tuna, Örümcek Rıza'ya göre daha “modern” bir karakterdir. Bu noktada Tuna daha bencil ve egosantriktir, ayrıca olumsuz davranışını yapıcı bir dönüşümle olumlu bir davranışa çeviremez. Hatta diğer hayvanların, kendisinin tavrından duydukları rahatsızlığa artık tahammül edemeyerek verdikleri derse maruz kalır. Tuna, empati duygusundan yoksun olması sebebiyle arkadaşlarına hissettirdiklerini anlayamaz bu durumda arkadaşları iş birliği yaparak Tuna'ya, daima eleştirdiği

öfke, korku, can acısı, ağlama, utanma gibi duygu ve davranışları yaşattıkları bir yüzleşme yaşatırlar. Bahsedilen duygu ve davranışların tamamı insanidir ve metin bu duyguların insaniliğine yönelik vurgular yapan bir ileti taşır. Bir çocuk kitabı olarak ileti, söz edilen duyguların insaniliğine, bu duyguları yaşamamanın mümkün olmadığına ancak asıl olanın onları kontrol edebilmek olduğuna yöneliktir.

“Meğer Bu Çılğınlardan Kaçıyormuşsun, Anladım. Ben de Seni Utangaç Sanmıştım!”

Utangaç Köpek Kaya'da, alegorik metinlerde de yaygın kabul-lerde de pek karşılaşmayan, alışılmadık bir bağdaştırma kurulur. Antropomorfist düşüncede insanlaştırılması söz konusu olduğunda köpeğe başta sadakat ve dost canlılık olmak üzere genellikle olumlu özellikler yüklenir. Aslında bu metinde de köpeğe, özellikle diğer hayvanlara atfedilen baskın kişilik özellikleri dikkate alındığında daha ılımlı bir tutumla yaklaşmıştır. Bununla birlikte utangaçlık bir içgüdü'nün insanlaştırma sürecinin sonunda duygusal karşılığı olarak da üretilmemiştir. Kıskançlık, inatçılık, tembellik, öfkeli-like gibi özellikler düşünüldüğünde utangaçlığın benzer bir olumsuz çağrışımı yoktur. Utangaçlık, karşı tarafa zarar verici değildir, bu sebeple sayılan diğer niteliklerden farklı ve daha çok eksikliği çağrıştıran bir olumsuz anlam değeri vardır. İncelenen metinlerin çocuklara yönelik iletiler taşıdıkları, çocuklardaki olumsuz duygu, tutum ve davranışları istedik davranışlara dönüştürmeyi hedefledikleri göz önünde tutulduğunda utangaçlık zarar verici olmayışı ile diğerlerinden ayrılır. O halde “insanın sadık dostu köpeğe” bilinçli veya bilinç dışı bir tutumla, açık veya örtük biçimde daha ılımlı bir yaklaşım söz konusudur. Bu kitaptaki özdeşim, toplumsal cinsiyet ile ilgili yaygın kabuller düşünüldüğünde de alışılmadıktır zira utangaçlık ve erkeklik pek ilişkilendirilmez. Burada utangaçlığın bağı toplumsal cinsiyetlerden ziyade çocuklukla kurulmuştur denebilir ancak köpeğin adından anlaşılacağı üzere biyolojik cinsiyeti erkek olarak tasarlanmıştır. Hikâyede eve gelen bir misafir dilsel değil görsel olarak tanı-tılır ve dişi bir köpektir. Kaya, bu hayvanla belki en kolay özdeşimi kurabilecek karakter olmasına rağmen, onu eğlendirmek, ağırlamak

yerine bir köşeye çekilip ondan saklanmayı tercih eder. Kaya, diğer hayvanların kendisini eğlendirme çabalarından bunalan ve bunları çılginca bulan misafir köpeğin bundan hoşlanmayan tavriyla bir duygudaşlık hissederek onu yanına çağırır ve iki köpek arasında insan-duygusal bir yakınlık kurulur. Kaya'nın utangaçlığını gösteren davranışı gerçek bir utangaçlık davranışından çok diğer hayvanların misafiri eğlendirme çabalarına katılmama tavrı olarak ele alınsa daha gerçekçi olur. Kaya'nın utangaçlığını yendiği an misafir köpeği yanına davet ettiği andır ancak metinde utangaçlık da utangaçlık davranışının yapıcı bir tutumla dönüşüme uğratılması da çocuklara yönelik iletiyi taşıyacak tutarlılıkta sayılmaz.

“Akılsızız Başım, Zzabırsızız Başım!”

Sabırsız Sinek Feza, diğer metinlerden önemli bir farkla ayrılır. Diğer hayvanların karakterize edilmesi sırasında tercih edilen isimler, onların cinsiyetlerini belirgin biçimde açık eder ancak Feza, hem erkek hem de kadın için kullanılan bir isimdir.⁵ Dolayısıyla sabırsızlıkla özdeşleştirilen Sinek Feza'nın cinsiyeti, dilsel olarak netlikle vurgulanmamıştır. Ancak özellikle çizimler dikkate alındığında, Feza'nın erkek olarak tasarlanmış olabileceğine dair kanı kuvvetlenir. Feza'nın merkeze geçtiği hikâye, tamamen antropomorfist bir kurguyla başlar ve sona erer. Leyla Fonten ve hayvanlar birlikte tatile gitmek üzere sabah yola çıkacaklardır ve bir an önce sabahın olması için sabırsızlanan, bu sebeple uyuyamayan Feza, geç saatte uyuyakalıp sabah uyanamayınca evde kalır. Leyla Fonten ve hayvanlar arabada sürekli sabırsızlanan biri olmayınca onun eksikliğini fark eder ve eve dönüp onu alırlar. Burada çocuk okura yönelik mesaj açıktır: Sabırsızlık ettiği için yapması gerekenleri vaktinde yapmayanlar, yapmak için sabırsızlandıkları şeyleri de kaçırabilirler. Feza'nın kurgulanışında en dikkat çekici yanlardan biri, belirgin vasıflarından biri uçmak olan sineğin, insanlaştırılarak karakterize edilmiş olsa dahi bu özelliğini kullanmasının önünde bir engel yokken evde oturup

⁵ Diğer isimlerle ilgili de farklı kullanımlar söz konusu olabilir, burada yaygın kullanımlar esas alınmıştır.

ağlamak dışında bir çözümünün olmamasıdır. Bu noktada şaşırtıcı olmayacak şekilde hayvan edilgen insan etkendir, Leyla Fonten eve gelir ve orada çaresizce ağlayan sineği *kurtarır*.

Sonuç

Bu çalışmaya başlarken temel amaç çağdaş çocuk edebiyatından bir örneklem seçerek derin okumayla metinleri tahlil etmek ve metinleri şekillendiren antropomorfist tutumun açık ya da örtük izlerini ortaya çıkarmak; bu çıkarımdan hareketle de hayvanların karakter kadrosunda önemli bir yer kapladığı çocuk kitaplarında antropomorfist yaklaşımın hâkimiyetini koruduğunu göstermek olmuştur. Alegorik metinlerdeki kadar belirgin olmasa da çağdaş çocuk edebiyatı ürünlerinde de hayvanlara antropomorfist bir tutumla yaklaşılmakta ve bu tutum henüz çocuklukta hayvanlarla veya daha genel anlamda doğa ile ilgili gerçekçi tutumlar ve algılar yerine insan merkezci yaygın kabullerin yerleşmesine sebep olmaktadır. Çocuk edebiyatında hayvanların karakter olarak seçilmesinin temel sebepleri arasında, çocukların hayvanları daha ilgi çekici bulmalarının yanında hayvan karakterlerin hataları ile kendi hataları arasında daha kolay özdeşim kurabildikleri savı yer almaktadır. Bu özdeşimin çocukta edebi metin vesilesiyle istendik davranış değişikliklerinin sağlanmasını kolaylaştıracağı düşünülmekte dolayısıyla bu metinlerde hayvanlar insanlaştırılmakta ve insanlaştırılırken kendi doğal varlıklarından uzaklaştırılmaktadır. Bu tutum, insanın doğanın hâkimi olduğuna dair yaygın düşünceyi pekiştirmekte ve pek çok tutumun belirlendiği çocukluk döneminde hayvanlara ve doğaya karşı üstenci bir tutumun geliştirilmesine sebep olma tehlikesi taşımaktadır. Metinlerdeki antropomorfist izler araştırılır ve incelenirken bu metinlerde ilgi çekici olanın yalnız insanlaştırma olmadığı da görülmüş özellikle toplumsal cinsiyet rollerinin de hayvanlara atfedildiği, böylelikle yerleşik koşulların doğruluğunun da çocuklara aktarıldığı fikrine ulaşılmıştır. Metinler, hem insan-hayvan/doğa hem de çocuk/yetişkin ve kadın/erkek ilişkilerinde, insan, yetişkin ve erkek olanın lehine işleyen bir iktidarın olağanlığını yansıtmaktadır. Bahsedilen metinlerin çocuklara yönelik olması, çocuklarda istendik

davranışlar geliştirmeye yönelik iletiler taşıması hem insan-hayvan/doğa ilişkisine hem de insanlararası toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair sorgulanmaya ve tartışılmaya hatta reddedilmeye oldukça müsait, insanın ve bir ölçüde erkeğin iktidarını normalleştirme tehlikesi taşıyan verilerin bu iletileri taşıması bakımından dikkatle ele alınmalıdır.

Çağdaş çocuk edebiyatı pek çok anlamda olduğu gibi insan-hayvan/doğa ilişkilerinde de toplumsal cinsiyet rollerinin temsilinde de geleneksel metinlere göre ciddi bir yol kat etmiştir. Öte yandan, incelemede örneklem olarak kullanılan metinlerin de nispeten dikkatli bir yazarın süzgecinden geçen fikirlerle inşa edildiği söylenebilir. Buna rağmen hem antropomorfist tutumun etkileri devam etmekte hem de ataerkil düzenin toplumsal cinsiyete dair kabulleri örtük biçimde de olsa varlığını sürdürmektedir.

Çocuk edebiyatı ve toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan çalışmalarda, özellikle kadın yazarların eserlerine dikkat edilmekte, pek çok kadın yazarın da ataerkil düzenin onadığı toplumsal cinsiyet rollerini eserlerinde yeniden ürettikleri ortaya koyulmakta ve bu durum dikkate değer bulunmaktadır. Elbette toplumsal cinsiyete dair ataerkil yaygın kabulleri yıkmak yalnızca kadın yazarın sorumluluğunda değildir ancak çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla dezavantajlı sınıflı oluşturan kadınların bu konuda daha duyarlı ve dikkatli olmalarına yönelik bir beklenti vardır. İncelenen kitaplarda toplumsal cinsiyet rollerinin ataerkil bir bakışı onayarak yeniden üretildiğini söylemek haksızlık olur ancak bu rollerle ilgili yansımalar konusunda da özel bir önem veya dikkat gösterilmemiştir. Metindeki toplumsal cinsiyetlendirme insanlaştırmanın sonucudur, yani daha doğal ve gerçekçi olan cinsiyetlendirme ile yetinilmemiş, insanlaştırmanın bir parçası olarak toplumsal cinsiyetlendirmeye de başvurulmuştur. Bu da hayvanların karakterize edilmesinde antropomorfist tutumun etkilerini arttırmıştır.

Çocuk edebiyatında, çocuklarda istendik davranış değişiklikleri yaratmak amaçlandıkça, bu davranışları istendik hale getiren normlar ve yaygın kabuller gibi hem doğa ve insan arasındaki hem de cinsiyetler arasındaki iktidar ilişkileri de açık veya örtük ama olağan biçimde yansımaya devam edecektir. Bu yansımalar kaynağını ant-

ropomorfist düşünceden almaktadır ve antropomorfist düşüncenin de insanı, daha çok yaygın kabullerle ve mevcut iktidar ilişkileriyle derdi olmayan, çoğunlukla bir erkek olarak tanımladığını söylemek öyle görünüyor ki çok yersiz bir iddia olmaz. Dolayısıyla ancak bu bakışın olağanlığından ve yerleşikliğinden kurtulduktan sonra hayvanların çocuklara yönelik kurmaca dünyada nesneleştirmeden, insanlaştırılmadan, doğal ve özsel varlıklarıyla karakterize edilebilecekleri ortadadır. Bu değişim, çocuklarda insanın hâkim olduğu bir doğa anlayışı yerine insanın dâhil olduğu bir doğa anlayışının gelişmesine de katkı sunacaktır.

Metinlerde hayvanlar çoğunlukla çocuğun hatalı davranışları konusunda özdeşim kurması beklenen karakterlerdir. Geleneksel anlatılardan itibaren sözgelimi bir kurdun “hain” olarak tipleştirilmesi çok sorun edilmez ancak insana, özellikle de bir çocuğa benzer bir sıfatın atfedilmesi sorun kabul edilecektir. Bu sebeple hayvanları karakterize etmenin, istendik davranış değişiklikleri yaratmayı hedefleyen çocuk edebiyatı yazarları için bir kolaylık sağladığı ortadadır. Ancak bu noktada çocuk edebiyatının amacının bundan ibaret olmadığı, bu ürünlerin aynı zamanda estetik yaratımlar olduğu, dolayısıyla çocukta okuma zevki ve estetik farkındalık oluşturmakla da yetinebilecekleri, bireysel ve sosyal sorumlulukların benimsenmesinde insanlaştırılmış hayvan karakterlerin kullanılmasının kaçınılmaz olmadığına da vurgulanması gerekir. Hayvanların insanlaştırılarak karakterize edilmesi çocukta bazı istendik davranışlarının meydana getirilmesini kolaylaştırıyor olabilir hatta bu tutum görünürde çocuklara hayvan sevgisi aşıyor da olabilir ancak bu sevme biçiminde de insanın tatmini esastır. Antropomorfist bir tutumu henüz çocukluktan itibaren olağan bir tutum olarak metinler yoluyla çocuğa örtük biçimde iletme, insanın doğanın hâkimi olduğuna dair yaygın kanının yerleşmesine ve yeniden üretilmesine sebep olmakta, çocuğun hayvanlar ve doğa ile ilgili gerçek ve doğru bilgiler edinmesinin önüne geçmekte ve hayvanlar ile doğa ile olan ilişkisinde bir zaman sonra mukteditin tutumunu benimseme tehlikesini arttırmaktadır. Bugün insanın kendini doğanın hâkimi olarak görmesinin yarattığı ekolojik sorunlar ve tahribat, bu antropomorfist tutumun yeniden üretilmesinin mevcut sorunları arttıracığı

endişesini düşünmeyi gerektirmektedir. Çocukların antropomorfist tutumla insanlaştırılmış hayvanlar yerine kendi doğasının gerçeğini yaşayan hayvanları tanınması, bu endişeyi ortadan kaldırmak adına atılacak ilk adımlardan biri olabilir. Çocuk edebiyatı yazarlarının mutlaka bir sorumluluktan hareket etmeleri gerekiyorsa bu sorumluluk yalnız çocukların istedik davranışlar geliştirmesine, *normal* bireyler olarak inşasına yönelik olamamalı; çocuğun doğaya ve hayvanlara bir muktedir olarak bakmamasını da sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

Arikan, A. (2011). Edebi Metin Çözümlemesi ve Ekoeleştirir. *Mediterranean Journal Of Humanities*, 1/1, 43-51.

Ayaz, H. (2014). Çevreci Eleştirir Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/1, 278-292.

Burke C.L ve Copenhaver, J.G. (2004). Animals as People In Children's Literature. *Language Arts*, 81/3, 205-213.

Flood, A. (2017). Children's books with humans have greater moral impact than animals, study finds, The Guardian. <https://www.theguardian.com/books/2017/sep/01/only-childrens-books-with-humans-have-moral-impact-study-finds>.

Karataş, E. (2014). "Çocuk Edebiyatında 'Karakter' Kavramı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 33, 60-79.

Kaynak, A. ve Derman, E. (2017). Okul Öncesi Hikaye ve Masal Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerir, *EKEV Akademi Dergisi*. 21/72, 67-85.

Kozikoğlu, T. (2017). *Korkak Kuş Sema*. İstanbul: Redhouse Kidz.

Kozikoğlu, T. (2018a). *Bilmiş Fare Tuna*. İstanbul: Redhouse Kidz.

Kozikoğlu, T. (2018b). *İnatçı Kirpi Mina*. İstanbul: Redhouse Kidz.

Kozikoğlu, T. (2018c). *Mutsuz Kedi Dila*. İstanbul: Redhouse Kidz.

Kozikoğlu, T. (2018d). *Sabırsız Sinek Feza*. İstanbul: Redhouse Kidz.

- Kozikoğlu, T. (2018e). *Tembel Balık Sefa*. İstanbul: Redhouse Kidz.
- Kozikoğlu, T. (2019a). *Kıskanç Kurbağa Eda*. İstanbul: Redhouse Kidz.
- Kozikoğlu, T. (2019b). *Öfkeli Örümcek Rıza*. İstanbul: Redhouse Kidz.
- Kozikoğlu, T. (2019c). *Utangaç Köpek Kaya*. İstanbul: Redhouse Kidz.
- Norris, M. (2006). The Human Animal in Fiction. *Parallax*, 12/1, 4-20.
- Peker, A. ve Arife, B. (2019). Çocuk Kitaplarında Yer Alan Hayvan Karakterlerine Çevre Eğitimi Açısından Bakış: İçerik Analizi Çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9/2, 287-301.
- Pekmezci, S. (2017). *Hayvan Hakları Konulu Toplumu Bilinçlendirme Yönelik Canlandırma Çalışmaları; Karakter Tasarımı Temelinde Live Action Uygulamalar*. (Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi) Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Ana Sanat Dalı, Ankara.
- Popova, M. (2019). John Berger’den Canlı Dostlarımızla İlişkimiz: Hayvanlara Niçin Bakarız?. Aslı Yanbul (Çev.). Erişim: <https://www.sosyalbilimler.org/john-berger-hayvanlara-nicin-bakariz/>
- Tekin, N. (2017). Edebiyatta Hayvan Temsili: Yokluk Olarak Varoluş. *Doğu-Batı*, 20/82, 245-251.
- Uğurlu, S. B. (2013). Resimli Çocuk Kitaplarında Hayvan Karakter Kullanımı. *Turkish Studies*, 8/4, 1381-1393.
- Zengin, S. (2017). İnsan-Merkezciliğin Yükselişi: Avcı-Toplayıcılıktan Günümüze Hayvanın Değişen Statüsü. *Doğu-Batı*, 20/82, 143-165.